

تاریخ و فرهنگ قزاقستان و آسیای مرکزی در منابع فارسی و ترکی قرن‌های ۱۳ تا ۱۸ م

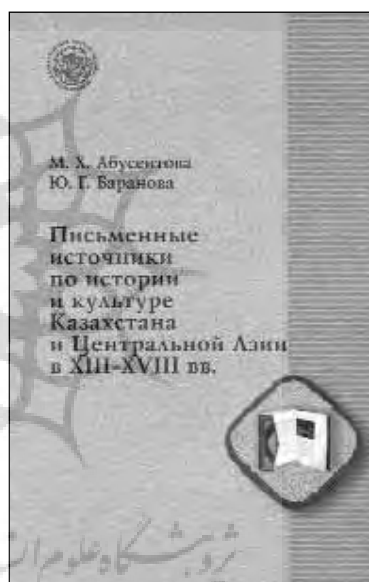
● غالیبه قمبربیکوا

مردم آسیای مرکزی از فرهنگ و تمدنی بسیار غنی برخوردار هستند. تاریخ و تمدن منطقه آسیای مرکزی هنوز به طور کامل و جامع تحقیق نشده است. چرا که آسیای مرکزی بین ملل مختلف قرار گرفته و همیشه محل گفتگوی شرق با غرب بوده است. اصولاً تاریخ و تمدن هر کشوری باید در پیوند با فرهنگ و تمدن کشورهای همسایه تحقیق و بررسی شود. کشور قزاقستان نیز از این قاعده مستثنا نیست.

به عقیده پاره‌ای از مورخان، آریایی‌ها نیز از بالای دریاچه اورال کوچ کردند که یک قسمت از آسیای مرکزی را تشکیل می‌دهد. با این که آسیای مرکزی منطقه‌ای سردسیر است، اما تاریخ و فرهنگ و تمدن آن همیشه توجه جهانگردان و محققان را به خود جلب کرده است. قزاقستان با توجه به موقعیت جغرافیایی آن، نسبت به سایر مناطق آسیای مرکزی تحقیق بیشتری را می‌طلبد. زیرا کشور قزاقستان از نظر مساحت نهمین کشور جهان است و آسیا و اروپا را به هم متصل می‌کند. هنوز مردم جهان از نزدیک با فرهنگ کوچ‌نشینان آسیای مرکزی آشنا نیستند. آنچه که دیگران درباره کوچ‌نشینان آسیای مرکزی تصور می‌کنند با زندگی واقعی مردم کوچ‌نشین فرق می‌کند. به طور مثال، در ایران هنوز اقوام کوچ‌نشین را مشاهده می‌کنیم که فرهنگ آنها با فرهنگ کوچ‌نشینان مردم آسیای مرکزی متفاوت است.

بنابراین در این مورد تحقیقات پژوهشگران و شرق‌شناسان قزاقستان و آسیای مرکزی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. اگرچه درباره تاریخ و تمدن آسیای مرکزی کارهای مهمی صورت گرفته است، اما نگرش و تحقیق محققان بومی مهمتر بوده و هست. به همین مناسبت کتاب دکتر مروارید ابوسعیدوا و دکتر یولیا بارانوا معرفی می‌شود.

مؤلفان کوشش کرده‌اند تمام منابع تاریخی به زبان‌های ترکی و فارسی بین قرن‌های ۱۳ تا ۱۸ م. را بررسی و آنچه که درباره تاریخ و فرهنگ مردم قزاقستان و آسیای مرکزی در آنها ذکر شده را جداکنند

■ تاریخ و فرهنگ قزاقستان و آسیای مرکزی در منابع فارسی و ترکی

قرن‌های ۱۳ تا ۱۸ م.

■ نویسندگان: خانم دکتر مروارید ابوسعیدوا و خانم دکتر یولیا بارانوا

■ ناشر: دایک پرس (Daik-Press)، آلماتی، ۲۰۰۱، ۴۲۶ ص، (به

زبان روسی)

محققان و دانشمندان قزاقستان، امروزه تلاش فراوانی می‌کنند تا تاریخ جامع مردم قزاق را از نو بنویسند. یکی از این کارها کتاب خانم دکتر مروارید ابوسعیدوا (Meruert Abusaidova)، رئیس انستیتو شرقشناسی آکادمی علوم جمهوری قزاقستان و خانم دکتر یولیا بارانوا (Uliya Baranova)، تحت عنوان تاریخ و فرهنگ قزاقستان و آسیای مرکزی در منابع قرن‌های ۱۳ تا ۱۸ م، است که به بررسی تاریخ و فرهنگ قزاقستان در لابلاهای متون فارسی و ترکی قرون یاد شده پرداخته‌اند.

▲ مسجد جامع، شهر آلماتا، قزاقستان

مینیاتورهای بسیار زیبا همراه شده است که یکی از آنها متعلق به شیبانی‌خان، اثر کمال‌الدین بهزاد است.^۱ نام مینیاتور دیگر «شیبانی‌خان با خنیاگران» است که از نسخهٔ فتح‌نامه ملاشادی گرفته شده است. این کار متعلق به سال‌های ۱۵۰۲-۱۵۰۷ م. است و در انستیتو شرق‌شناسی آکادمی علوم جمهوری ازبکستان نگهداری می‌شود.^۲ در این مینیاتور شیبانی‌خان را در حال نشسته جلو خیمهٔ سفید سلطنتی مشاهده می‌کنیم که نشانگر فرهنگ زندگی کوچ‌نشینی است.

مینیاتور دیگر از نسخهٔ تاریخ جهانگشای گرفته شده است. این مینیاتور در کتابخانهٔ ملی فرانسه نگهداری می‌شود.^۳ سرانجام مینیاتور آخر برگرفته از نسخهٔ تاریخ ابوالخیرخان مسعود ابن عثمان کوهستانی است. نام این مینیاتور جشن تاج‌گذاری غازان خان است. محل نگهداری این مینیاتور نیز انستیتو شرق‌شناسی آکادمی علوم جمهوری ازبکستان است.^۴

به طور خلاصه کتاب برای شناخت تاریخ و فرهنگ قزاقستان و آسیای مرکزی بین قرن‌های ۱۳ تا ۱۸ م. بسیار مفید است.

امیدواریم که باز هم با کارهای جدید شرق‌شناسان قزاقی آشنا شویم. البته این نوع کارها نیازمند همکاری کشورهای همسایه است. یعنی با همکاری محققان ایرانی، ترک، چینی و عرب منابع تاریخی بررسی شود تا صفحه‌های خاک‌خوردهٔ تاریخ شفافتر گردد.

پی‌نوشت‌ها:

- ۱- مروراید ابوسعیدوا، یولیا بارانوا، تاریخ و فرهنگ قزاقستان و آسیای مرکزی در منابع قرن‌های ۱۳ تا ۱۸ م، دایک‌پرس، آلماتی، ۲۰۰۱.
- ۲- همان، ص ۶۱.
- ۳- همان جا.
- ۴- همان جا.

و به چگونگی و دلایل آن‌ها بپردازند. البته منابع تاریخی دربارهٔ تاریخ و فرهنگ مردم قزاقستان و آسیای مرکزی به زبان‌های عربی، فارسی، ترکی، چینی و زبان‌های دیگر موجود است. اما اکثر منابع تاریخی بین قرن‌های ۱۳-۱۸ م. به زبان‌های عربی، فارسی و ترکی است. بدین علت مؤلفان تلاش کرده‌اند تا همه منابع فارسی و ترکی دربارهٔ تاریخ و فرهنگ قزاقستان و آسیای مرکزی را جمع‌آوری کنند و به تحقیق دربارهٔ آن بپردازند.

در حال حاضر انستیتو شرق‌شناسی با همکاری وزارت فرهنگ جمهوری قزاقستان کارهای تحقیقی و علمی چون تاریخ و فرهنگ مردم قزاقستان و آسیای مرکزی در منابع چینی، عربی، فارسی و ترکی بین قرن‌های ۱۳-۱۹ م. و ارتباط بین آنها را در دست تحقیق دارند. در زمینهٔ شناخت منابع فارسی و ترکی کتاب مذکور اهمیت فراوانی دارد.

در این کتاب به طور کلی ۳۴ مأخذ فارسی و ترکی مورد بررسی قرار گرفته که اکثر آنها را منابع فارسی تشکیل می‌دهند. کار بزرگی که مؤلفان این کتاب انجام داده‌اند این است که نقش علمی و تاریخی بعضی از منابع فارسی که قبلاً در بررسی تاریخ قزاقستان و آسیای مرکزی مورد توجه قرار نمی‌گرفتند را به تفصیل مورد تحقیق قرار داده و اهمیت آن را نشان داده‌اند. این دسته از منابع عبارتند از: ظفرنامهٔ مقیمی، امام قلی‌خان نامهٔ سهیلا، جلیس مشتاقین، ضیاء القلوب، و هدایت نامه. اما اغلب منابع فارسی را که در این کتاب آورده‌اند عبارتند از: تاریخ جهانگشای جوینی، احسن التواریخ حسن بیگ روملو، تاریخ عالم‌آرای عباسی اسکندر منشی، مسخر البلاد محمد یارابن عرب قتغن، مطلب الطالبین محمد طالب، لمحات فی نفحات القدس محمد العلیم الصدیق العلوی، تاریخ سید راقم امیرسید شریف راقم سمرقندی، روضه الرضوان و حدیقه الغلمان بدرالدین کشمیری، مرآت الممالک سید علی رئیس، کتاب تاریخ سید چلیبی و غیره.

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، مؤلفان این کتاب سعی کرده‌اند توجه شرق‌شناسان و محققان را به کتاب‌های تاریخی فارسی جلب کنند تا به اشارات مربوط به تاریخ و فرهنگ قزاقستان و آسیای مرکزی که در این کتاب‌ها آمده است از نو بنگرند. علاوه بر این، در این کتاب مطالب بسیار جالبی دربارهٔ حکومت خان قزاق و راه و رسم‌های دربار آنان فراهم آمده است. البته شناخت قزاقستان و آسیای مرکزی برای همسایگانی مثل کشور ایران بسیار مهم است. دربار خان قزاق قرن‌ها با دربار ایران ارتباط سیاسی، فرهنگی و ادبی داشت و سفرای هر دو طرف با هم مرادوه داشتند. در این کتاب به گونه‌ای دقیق روابط حکومت خان قزاق با ایران بررسی شده است و اهمیت حکومت خان قزاق را بین قرن‌های ۱۳-۱۸ م. نشان می‌دهد. به همین خاطر، این روابط در منابع مورخان انعکاس زیادی یافته است. به گونه‌ای که سی و چهار مأخذ مهم تاریخی را مؤلفان این کتاب جمع‌آوری و بررسی کرده‌اند. علاوه بر این، کتاب با